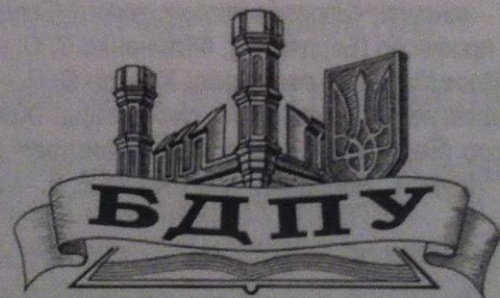

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Філологічні науки

Випуск VII

**Бердянськ
2015**

УДК 81:82-1/9:82.091:821.161.2

ББК 80я43

Н 34

ISSN 2412-933X

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Астаф'єв О. Г. – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка).

*Друкується за рішенням вченої ради
Інституту філології та соціальних комунікацій
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 31.08.2015 р.)*

*Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України
збірник включений до Переліку наукових фахових видань України
(наказ МОН України від 6 листопада 2014 р. № 1279)*

Редакційна колегія:

Анісімова Н. П. – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ); **Богдан В. В.** – кандидат філологічних наук, доцент (Бердянськ); **Загороднова В. Ф.** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Зарва В. А.** – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ), *головний редактор*; **Колінько О. П.** – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ); **Леміш Н. Є.** – кандидат філологічних наук, доцент (Бердянськ); **Новик О. П.** – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ); **Сердюк А. М.** – кандидат філологічних наук, доцент (Бердянськ); **Сухомлинов О. М.** – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ); **Філоненко С. О.** – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ), *відповідальний секретар*; **Харлан О. Д.** – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ), *заступник головного редактора*; **Христіанінова Р. О.** – доктор філологічних наук, професор (Бердянськ), *заступник головного редактора*; **Цанов С. М.** – доктор філології, доцент (Шумен, Болгарія); **Циховська Е. Д.** – доктор філологічних наук, професор (Київ).

**Н 34 Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.
Філологічні науки : [зб. наук. ст.] / [гол. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ :
ФО–П Ткачук О. В., 2015. – Вип. VII. – 307 с.**

У збірнику вміщені наукові статті, присвячені актуальним проблемам мовознавства та літературознавства. Висвітлені проблеми теорії та прагматики мовних одиниць. Досліджені проблеми теорії літератури, порівняльного літературознавства, літературної критики, генології, поетики художнього тексту.

УДК 81:82-1/9:82.091:821.161.2
ББК 80я43

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Бердянський державний педагогічний
університет, 2015
© Автори статей, 2015

- Перенчук О. З.** (Тернопіль). Функціональна і актантна структура детектива. 141
- Перес В.** (Пузбла, Мексика). Ценные сказки и сказки о ценностях. 148
- Степанова А. А.** (Днепропетровск). Алушта как театральное пространство в романе И. С. Шмелева "Солнце мертвых". 157
- Сухарєва С. В.** (Луцьк). Польськомовна проповідницька проза в українському письменстві XVII століття: до проблеми жанру. 165
- Суховєєнко К. І.** (Харків). Традиції "нової драми" у п'єсах Євгена Плузника. 173
- Філоненко С. О.** (Бердянськ). "Львівський" цикл ретродетективів Андрія Кокотюхи як видавничий проект. 180
- Широкова В. В.** (Измаил). "Путешествие сэра Джона Фирфакса" М. Кузмина: роман-путешествие или плутовской роман? 187

ТЕОРІЯ ЛПЕРАТУРИ. ЛПЕРАТУРНА КРИТИКА

- Анісімова Л. В.** (Київ). Вплив філософії прагматизму на літературознавство США: від транзакційної теорії Л. М. Розенблатт до "неопрагматизму" С. Фіша. 195
- Нехайчук Ю. А.** (Бердянськ). Еволюція поглядів на роль видатних особистостей в історичному процесі. 204
- Мацевко-Бекерська Л. В.** (Львів). Наратологічний горизонт екстрадієгезису української малої прози кінця XIX – початку XX ст. 213
- Нагай І. Д.** (Бердянськ). Художня рецепція як літературознавче поняття. 226
- Нечиталюк І. В.** (Одеса). Літературний мотив смерті в системі екзистенційного філософствування кінця XIX – початку XX століття. 232
- Радько А. В.** (Луцьк). Проза Лесі Українки в дослідженнях Б. Якубського. 243
- Самохіна В. О.** (Харків). Комічне у постмодерністських художніх текстах XX–XXI ст. 248
- Юрчук О. О.** (Житомир). Українські постколоніальні студії. 255

ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

- Бай О. С.** (Луцьк). Риторично-концептичні засади написання старопольської збірки "Świat po części przezygzany" Данила Братковського. 263
- Павлицева Я. А.** (Харьков). Конфигурации гендерных дискурсов в рассказах С. Моэма. 270
- Питор О. В.** (Київ). Дидактичний потенціал Богородиці (на матеріалі василіянських творів барокової доби). 277
- Смаглій І. В.** (Дніпропетровськ). Жінка-митець у поезії С. Йовенко: конфлікт побуту і творчості. 284
- Семків Р. А.** (Київ). Поетика комічного у поезії Тараса Шевченка. 291
- Табакова Г. І.** (Бердянськ). Роль епічних та ліричних родових ознак у метажанрі ліричної прози. 298

The co
repeatedly str
similar and d
constructions
homonymous
order to max
semantic va
(CW) that an
composite s
but to exami
parameters
and distincti
of our resear
be based o
they are mu

As fa
ACs and C
structures a
the process

The
words) are
relationsh

Th
based on
of a wide
outside th
units [3, 4
and attrib
meaning
atypical
changes
between
informati
and enur
H
semantic

**ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ ПРАГМАТИЗМУ НА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО США:
ВІД ТРАНЗАКЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ Л. М. РОЗЕНБЛАТТ
ДО "НЕОПРАГМАТИЗМУ" С. ФІША**

Прагматизм у США – більше, ніж просто філософія або філософський метод; можливо, він – основа національної ідентичності американського народу, визначальна риса його ментальності. Тому вплив прагматизму на американське літературознавство заслугоує на увагу. Метою нашої розвідки є дослідження ступеню впливу філософії прагматизму Ч. С. Пірса, В. Джеймса і Дж. Дьюї (та пізніше неопрагматизму Р. Рорті) на розвиток та функціонування літературних теорій двох представників теорії читацького відгуку (Reader-response theory) – Луїзи Мішель Розенблатт (1904–2005) і Стенлі Юджина Фіша (1938–).

У вітчизняному літературознавстві вже порушувалась проблема неопрагматизму у літературознавстві США: С. М. Пригодій у статті "Неопрагматизм філософський та літературознавчий" (2012) висвітлює основні засади філософського неопрагматизму та стисло описує прагматистське підґрунтя теорії Стівена Кнаппа і Волтера Бенна Майклза, викладеної у відомому есе "Проти теорії" (1982), у порівнянні із теорією провідного представника теорії читацького відгуку С. Фіша [2]. Варто зазначити, що розділ 4.1. з книги "Американський романтизм: полікритика" [3] – одна із небагатьох спроб вітчизняних науковців обрати об'єктом своїх досліджень американську теорію читацького відгуку.

Слова "прагматика", "прагматичний", "прагматизм" усе частіше з'являються у сучасному науковому дискурсі, і не тільки. Провідне американське видавництво "Miriam-Webster, Inc." щороку оприлюднює перелік 10 найпопулярніших слів у користувачів їхнього on-line словника. У 2011 р. рейтинг очолило слово "прагматичний", яке роком раніше опинилось на 2-ій позиції. Посилення інтересу пересічних громадян до цього терміну можна пояснити його частим вживанням у політичних промовах. Однак чому відновився інтерес до прагматизму в академічному середовищі? Філософ Річард Бернстайн згадує, що у 1950-х прагматизм вважався (у світлі тогочасного лінгвістичного повороту до аналітичної філософії) чимось *passé*, проте він був переконаний у тому, що злет прагматизму ще попереду, оскільки "Пірс, Джеймс, Дьюї і Мід були справді попереду свого часу – вони спричинили повну трансформацію у філософії" [6, 9]. У книзі "Відродження прагматизму: нові есе із суспільних наук, права і культури" (1998), Морріс Дікштейн також констатує "надзвичайний інтерес і суперечливість в інтелектуальних спільнотах" [18, 1] стосовно прагматизму в останні два десятиліття. Заслугою прагматизму визнано не лише його вагомий внесок у світову філософію, але й прокладення нових способів "підходу до старих проблем у численних галузях" [18, 1], зокрема і в літературознавстві.

Відомий теоретик і метакритик Стівен Майю в антології “Риторика, софістика, прагматизм” (1995) називає відродження “американського прагматизму” однією з двох нещодавніх важливих подій у гуманітарних науках [15, 1] та в обраній бібліографії науковців, котрі працювали у рідній прагматичній традиції, вмістив книги “піонерки” “читачеорієнтованого” літературознавства у США Л.М. Розенблатт “Література як дослідження” (1938) і “Читач, текст, твір: транзакційна теорія літературної праці” (1978).

Злети й падіння інтересу до прагматизму в літературознавстві, на нашу думку, безпосередньо пов’язані зі зміною формалістичної “нової критики” на плюралістичні гетерогенні “читачеорієнтовані” теорії: після Другої світової війни, жахів Голокосту і початку Холодної війни, прагматизм втратив свою популярність через свою оптимістичність (у літературознавстві США встановлюється беззаперечна влада “нової критики”), згодом, починаючи 1960-х рр. прагматизм знову привертає до себе увагу інтелектуалів (у літературознавстві згасає гегемонія “нової критики” і на авансцену виходять теорії, зосереджені на вивченні читача, читацьких відгуків і процесу читання з погляду реципієнта, об’єднані назвою **теорія/критика читацького відгуку**).

Відомий неопрагматик Р. Рорті, говорячи про Дж. Дьюї, зазначає, що коли йому спадає на думку “щось узагальнене і корисне, воно звучить як відлуння чогось, вже прочитаного” [17, 1]. При спробі встановити першоджерело ідеї, виявляється, що Дж. Дьюї вже давно сформулював цю думку. Тож, доречно буде звернутися *ad fontes* і стисло подати характеристику прагматизму, визначивши основні поняття, ідеї, концепції, які вплинули на теорію читацького відгуку.

У сучасних словниках слово прагматизм визначається і як філософський напрям, і як практичний підхід до предмету чи ситуації. Часто друге, похідне значення за частотністю використання ставиться на перше місце. Наприклад, у “Колумбійському словнику сучасної і культуральної критики” прагматизм визначають як «погляд, що усі об’єкти й абстракції можуть бути пізнаними через експериментальне оперування ними і знання результатів цього експериментування» [8, 239].

Важливо не сплутати прагматизм і прагматику як галузь сучасної лінгвістики, яка вивчає способи, якими контекст, певні набуті знання та інтенції мовця впливають на формування значення висловлення. Прагматика тісно пов’язана із теорією мовленнєвих актів і пояснює у який спосіб користувачам мови вдається подолати невизначеності у мовленні. У загальних рисах, лінгвістична прагматика має більше спільного із неопрагматизмом Р. Рорті, аніж із прагматизмом початку ХХ століття. Також відомою є формальна (або універсальна) прагматика (термін з’явився у 1979 завдяки Ю. Габермасові) – філософське вчення про розуміння за посередництвом спілкування. Але, не зважаючи на суттєві відмінності, усі ці поняття мають спільну етимологію: походять від грецького слова *πραγματικός* (*pragmatikos*) через латинське *pragmaticus*, одне із можливих значень якого перекладається як “той, що підходить (*nasye*) до дії”, а коренем є слово *πράγμα* (*pragma*) – “дія, акт”, або *πράσσω* (*prassō*) – “долати, практикувати, досягати”.

Насамперед прагматизм намагається здійснити психологічне та біологічне пояснення зв'язків між тим, хто пізнає (*knower*) і тим, що пізнається (*known*), тобто між суб'єктом і об'єктом пізнання.

Засновник прагматизму і “батько” семіотики, Чарлз Сандерс Пірс сформулював принаймні три базисні принципи прагматизму:

1. Наукова **істина** в дійсності є не більше, ніж “очищені людські думки” (*purified human opinion*);

2. Те, що ми називаємо “універсаліями” є тими кутами зору, які були остаточно погоджені й вже сприймаються на віру **спільнотою** знавців;

3. Філософія (як і математика) повинна бути більш **практичною**, щоб довести, що їхні проблеми і висновки насправді важливі для **спільноти** [11, 168].

На думку Р.В. Гортон, “сучасна філософія і психологія в Америці починається із Джеймса” [11, 171]. Під впливом теорії еволюції Ч. Дарвіна на В. Джеймса, свідомість людини також перестала вважатись “пасивним незмінним приймачем вічних незмінних Істин світу” [11, 171], натомість почала сприйматись частиною процесу, схожого до розвитку фізичного тіла.

Базисними принципами (ідеями) прагматизму за Вільямом Джеймсом є:

1. Світ не лише здається спонтанним, дискретним і непередбачуваним, але справді є таким;

2. Істина не міститься в ідеях, але є чимось, що відбувається з ідеями у процесі використання у конкретних життєвих ситуаціях;

3. Людина вільна вірити у те, що бажає вірити про навколишній світ, за умови, що її вірування не суперечить ані її практичному досвіду, ані її науковому знанню;

4. Першочергова цінність істини полягає не в тому, щоб бути мірилом, заснованим на абсолютній впевненості, а вести нас до ще невідомих істин про світ, у якому ми живемо.

В. Джеймс є автором таких відомих праць із промовистими назвами, як “Принципи психології” (1890), “Воля до віри” (1896), “Прагматизм” (1907), “Плюралістичний універсум” (1909), “Смисл істини” (1909), в яких обґрунтовано поняття “радикального емпіризму” (факти завжди відносні й гіпотетичні, залежать від певного моменту спостереження), “гуманізму” (ідеї повинні ґрунтуватись на людському досвіді), “плюралізму” (ідея множинності істини), також, будь-яка істина пов'язана з конкретним досвідом людини, а не твориться із абстрактного абсолютного джерела.

Проте найбільший вплив на теорію читацького відгуку (особливо на транзакційну теорію Л.М. Розенблатт) справили праці Дж. Дьюї. Так само, як Дж. Дьюї спустив філософію з її вежі зі слонової кістки і примусив працювати для вирішення соціальних проблем людини, так і представники теорії читацького відгуку демократизувати літературознавство, позбавили літературну критику статусу елітної науки, зробили інтерпретацію справою кожного пересічного читача, а не виключно когорти “обраних” експертів.

Основними поняттями прагматизму, які мали вплив на «читаачеорієнтоване» літературознавство, можна назвати:

❖ **Істина.** Поняття істини, точніше її множинності, є магістральним у прагматизмі, в якому “жодна ідея не може вважатись “істинною” раз і назавжди” [11, 173]. Наприклад, для Ч.С. Пірса істина підтверджувалась “експериментальним методом”, базованим на загальному сприйнятті об’єкту чи абстракції, шляхом демонстрації певних результатів за повторюваних і контрольованих умов. Для В. Джемса істина була більше індивідуалістичною і суб’єктивною: життєвий досвід є мірою, якою істина може підтверджуватись, позаяк життєві досвіди людей відмінні, істина також змінна й неоднакова. Для неопрагматика Р. Рорті, істина не має нічого спільного з об’єктивною реальністю.

❖ **Досвід.** Категорія досвіду є надзвичайно важлива для прагматистів, оскільки досвід людини стає “пробним каменем” для оцінювання і судження про навколишній світ.

❖ **Первинність практики. Інструменталізм.** У прагматизмі теорія і практика не протиставляються одна одній, а поєднуються, стають для кожного індивіда інструментами для торування правильного шляху в житті. За Дж. Дьюї, протиставляти слід не теорію й практику, а інтелектуальну практику непоінформованій дурній практиці. Прагматизм зацікавлений у вивченні дій (практики) організму у пристосуванні до змінних умов навколишнього світу. Здатність людини до теоретизування розглядається не як окрема сфера інтелектуальної діяльності, а як інтелектуальна дія (практика). Теорії виникають із безпосереднього життєвого (емпіричного) досвіду і в подальшому стають інструментами, які допомагають пристосуватись до оточення і зрозуміти його. Дж. Дьюї ставив перед собою завдання “не робити практичним інтелект, а зробити інтелектуальною практику”.

❖ **Плюралістичність.** За В. Джемсом, прагматичний підхід завжди відкритий і плюралістичний, в якому гостро критикується дуалізм зі своєю контрастною суперечливістю понять і явищ (лише чорне або біле, погане чи хороше тощо), натомість підтримується плюралізм, монізм та релятивний дуалізм.

❖ **Суб’єктивність.** У прагматизмі доводиться суб’єктивна природа часу й місця. Суб’єктивність і її еволюція розглядаються як противага фіктивній “об’єктивності”, якої прагнули досягти філософи до моменту появи прагматизму.

❖ **Спільнота дослідників.** Це поняття разом із поняттям “обґрунтованої стверджуваності” (*warranted assertability*) допомагає гармонізувати проблему влади (авторитету) суджень, переконань, істини тощо.

❖ **Врахування здобутків психології.** Осмислюється з філософської погляду поняття стимулу й відгуку.

Прагматизм у літературознавстві

За баченням М.Г. Абрамса (М.Н. Abrams) існує чотири види літературних теорій. У ХХ столітті виникли два з них: зосереджені на тексті **об’єктивні** теорії (напр., “нова критика”) і **прагматичні**, в яких досліджують зв’язки

тексту з аудиторією/читачами (“читачеорієнтовані” теорії, зокрема, теорія читацького відгуку) [4, 4-30]. «Нова критика» і теорія читацького відгуку у контексті прагматизму співвідносяться як консерватизм vs. еволюція.

На думку С.М. Пригодія, прагматизм як філософія “*передбачає критику “читацького відгуку” в усіх її підвидах*” [2, 522], а літературознавчий прагматизм “*зазвичай вбачають в теорії (та методи) Стенлі Фіша*” [2, 520]. Справді, філософія прагматизму справила неабиякий вплив на побудову літературних теорій основних представників теорії читацького відгуку, запропонувавши низку важливих концепцій і понять: змінність істини (не єдина Істина, а множинність істин, які постійно змінюються під впливом різних чинників), важливість досвіду, суб’єктивної істини, індивідуалізму, демократизації, взаємодії людини і соціуму, перевага множинного над єдиним, поєднання теорії й практики, націленої на результат діяльності, поняття про “спільноту науковців”, транзакції, звернення до психології, відмова від диктатури, тиранії та ідеалів.

Річард Шустерман виокремлює три основні вагомні й водночас відмінні теорії інтерпретації, які можна, на його думку, вважати прагматистськими:

1) Стівена Кнаппа і Волтера Бенна Майклза (“*строго інтенціоналістська і пов’язана з автором*” [16, 84]);

2) Річарда Рорті (“*на противагу, наголошує на творенні читання, не зосередженого на авторові*” [ibid.]);

3) Стенлі Фіша (“*підпорядковує (та розчиняє) і автора, і читача у понятті інтерпретаційної спільноти як влади (авторитету), що визначає належне значення тексту*” [ibid.]).

Хоча Р. Шустерман критикує зосереджені на авторській інтенції теоретичні погляди С. Кнаппа і В.Б. Майклза і зазначає, що лише Р. Рорті та С. Фішу вдалося вловити ідею прагматизму щодо відкритості усього до змін і проторувати у літературознавстві новий шлях, “*гнучкий, націлений на майбутнє, залежний від практики*” [16, 100], видається доречним хоча б стисло розглянути першу з теорій. До того ж, есе В.Б. Майклза «“Я” інтерпретатора: Пірс про картезіанський “суб’єкт”» [13] вміщено до однієї з двох перших антологій із теорії читацького відгуку “Критика читацького відгуку: від формалізму до постструктуралізму” (1980) [14]. В.Б. Майклз убачав у бажанні зберегти текстуальну об’єктивність в американському літературознавстві “*острах перед суб’єктивністю, індивідуальним Я інтерпретатора*” [14, 187]. Позаяк Я інтерпретатора є певним текстом (за Ч.С. Пірсом), воно обов’язково занурене у контекст, спільноту інтерпретаторів чи систему знаків. “*Текст ввіряє свою ідентичність і значення схильним до змін практикам та цілям спільноти інтерпретантів*” [16, 100]. У вступі до антології, редактор Дж.П. Томпкінс зазначає, що “*фраза ‘спільнота інтерпретаторів’ чи ‘інтерпретаційна спільнота’ відіграла важливу роль у нещодавніх теоріях читання, розроблених Блейхом, Фішем, Каллером і Волтером Майклзом*” [14, ххі].

Найвідомішою та гостро дискусійною є стаття С. Кнаппа і В.Б. Майклза “Проти теорії” (1982) [12], яку пізніше проголосили маніфестом, в якій

порушується питання заміни літературної теорії новим “прагматичним” різновидом теорії. Вона спричинила бурхливі дебати в академічних колах: протягом декількох наступних років вийшли друком численні статті-відгуки, згодом зібрані у книзі “Проти теорії: літературні студії і новий прагматизм” (1985) [5]. Суперечки точаться довкола низки фундаментальних питань щодо теорії значення твору і практики інтерпретації.

Проте, Р. Шустерман не включив у перелік прагматистських теорій транзакційну теорію читання Л.М. Розенблатт, яка, на думку багатьох сучасних дослідників, безпосередньо пов’язана із філософією прагматизму.

Транзакційна теорія Л.М. Розенблатт

Визначаючи контекст і філософське підґрунтя ранньої теорії Л.М. Розенблатт 1930-х та пізнішої транзакційної теорії, ми потрапляємо у саме осердя прагматизму як автентичної американської філософії. Дослідниці вдалося застосувати прагматизм до літературознавства й педагогіки. Надбання філософів-прагматиків (найбільший вплив мала книга “Знане і пізнане” (1949) Джона Дьюї і Артура Ф. Бентлі) стали фундаментом для розвитку її **транзакційної** теорії, заснованої на взаємодії, взаємозбагаченні тексту і читача. Ідеї цієї дослідниці у подальшому вплинули на формування теорії читацького відгуку.

На думку Енн І. Бертофф *“розуміння двох різновидів семіотики є вирішальним для розуміння як і чому теорії Розенблатт відрізняються від інших видів того, що узагальнено називають теорією “читацького відгуку”* [7]. На відміну від дуалістичної моделі “означуване/означник” Ф. де Соссюра (інтерпретація розглядається як психологічний додаток), у семіотиці Ч.С. Пірса взаємозв’язок значень є триєдиним (знак – об’єкт знаку – інтерпретант), де інтерпретація спричиняється сигніфікацією (означуванням). У теорії Л.М. Розенблатт розглядаються опозиції інтеракція/транзакція, текст/твір, еферентне/естетичне читання, у кожній з яких перше поняття репрезентує модель Ф. де Соссюра, а друге – Ч.С. Пірса. Значення художнього твору, на її думку, створюється у процесі персональної транзакції, яка відбувається між текстом і читачем.

Дж. Дьюї наголошував на активній ролі того, хто пізнає світ (the knower) і на потребі комунікації та узгодження стосовно пізаного між індивідуумами у спільноті. Л.М. Розенблатт у своїй теорії читання також наголошує на активному читацькому естетичному досвіді, що народжується у взаємодії із текстом. Аргумент Дж. Дьюї про потенціал множинності явищ і понять, що дозволяє окремим індивідам конструювати власні ідіосинкратичні значення усього із навколишнього світу, тобто створювати унікальні персональні відгуки, став центральним у її теорії.

Естетичний досвід у теорії дослідниці є завжди активним і залежним від соціуму, а не просто зібранням відгуків на низку стимулів із навколишнього світу.

Детальніше про транзакційну теорію Л.М. Розенблатт та вплив на неї філософії прагматизму див. статтю “Транзакційна теорія Л.М. Розенблатт: між текстом і читачем” [1].

Неопрагматизм

Зародження нового прагматизму (або відродження прагматизму) і його поширення відбулося у 1960-х (як і теорії читацького відгуку). Неопрагматизм, який часто називають постмодерністською версією прагматизму, антифундаменталізмом або антиесенціалізмом, запозичив та переосмислив багато понять філософії прагматизму. У той час, як традиційний прагматизм зосереджує увагу на категорії “досвіду”, неопрагматизм Р. Рорті переймається питаннями мови.

XII розділ “Новий прагматизм” з антології “Twentieth-Century Literary Theory: a reader”(2002) за редакцією К.М. Ньютона містить два есе: “Проти теорії” С. Кнаппа і В.Б. Майклза і “Наслідки” (*Consequences*) С. Фіша.

С. Майю високо цінує С. Фіша за внесок у розвиток неопрагматизму та риторики, майже як Р. Рорті, “найвпливовішого неопрагматика сьогодення” [15, 14] на його думку. Р. Рорті здійснює свою анти-фундаменталістську критику традиційної епістемології через зіставлення “**conversational**” (яка базується на діалозі, розмові) і “**confrontational**” (грунтується на конфронтації) пояснювальних моделей [15, 14].

Р. Рорті, наслідуючи класичний прагматизм з ідеями раціональності, інструменталізму і поєднуючи його із постмодерністськими нахилами до деконструкції, здійснив спробу зробити відносними усі цінності людини, поняття істини, реальності й знання тощо. Неопрагматизм розвиває відомі у прагматизмі принципи операціоналізму та інструменталізму у низку нових положень: стратегію доцільності будь-якої діяльності, відмову від пошуків основ буття на користь опрацювання конкретних методів вирішення проблемних ситуацій, сприйняття істини як неабсолютної, відносної категорії, етику, зорієнтовану не на ідеали, а на потреби та інші. Найбільшої критики у працях Р. Рорті зазнає поняття «ідеології істини» з такими її складовими як фундаменталізм, реалізм і демаркація знань, думок, кутів зору тощо.

Прагматизм із часом перетворюється на відгалуження риторики, а неопрагматизм (у працях С. Фіша, С. Кнаппа, В.Б. Майклза) на теоретико-літературну доктрину.

“Неопрагматизм” С. Фіша

На думку М. Дікштейна, у книгах “Чи є текст у цьому класі?: влада інтерпретаційних спільнот ” (1980) [9] та “Роблячи те, що стало звичним” (1989) С. Фіш “заснував свій власний особливий різновид прагматизму” [18, 442]. У статті “Істина і туалети: прагматизм і практики життя” С. Фіш каже, що “урок, якому навчає прагматизм полягає у тому, що ми живемо у риторичному світі, в якому аргументи і свідчення завжди доступні, проте завжди змінні” [18, 432].

Розвиваючи ідею філософів-прагматиків про “спільноту дослідників”, які власне і встановлюють істину, С. Фіш стверджує: *“те, що визначає валідність інтерпретації не є індивідуальністю читача чи нормою естетичної теорії, але ідеалами та методами читацької “інтерпретаційної спільноти” — групи вчених, які приймають і застосовують спільну стратегію дають їй оцінку”* [10, xii]. Тобто, С. Фіш у книзі “Чи є текст у цьому класі?” трансформує ідею Дж. Дьюї про “спільноту дослідників” у поняття “**інтерпретаційні спільноти**”. Інтерпретація художніх творів, на думку С. Фіша, залежить від змінних та відмінних переконань різноманітних читацьких спільнот (“інтерпретаційних спільнот”) у різний час, під дією певних чинників і в різних місцях (місцевостях).

Загалом, основне переконання С. Фіша у тому, що значення твору створюється читачем, а не перебуває у тексті, також ґрунтується на філософії прагматизму.

У пізніх працях С. Фіша часто зустрічаємо цитати із книг Р. Рорті стосовно неможливості існування абсолютної, універсальної істини, оскільки насправді істини є локальними і лімітованими, залежними від конкретних умов та обставин.

Висновки

Своєю появою наприкінці ХІХ століття філософія прагматизму спричинила справжній переворот в академічних колах США, бо підірвала багатовікові традиції і канони класичної філософії: на думку її засновників Дж. Дьюї та В. Джемса не існує однієї Істини, а є множинність істин, кожна з яких перевіряється на валідність шляхом диференціації у відповідності до кожної конкретної ситуації кожною пересічною людиною. Відбулась певна “демократизація” філософії, що прийшлося не до вподоби науковій “еліті”.

Схоже відбулось у 1960-х роках, коли у часи справжньої гегемонії формалістичної “нової критики” у літературознавстві відбувся масовий перехід від символістської до прагматичної епістемологічної бази, від чітко детермінованої Істини до істини з множини можливих; від єдино правильного значення, прихованого у тексті до значень, створених читачами. Літературознавство змінилось під впливом (ре)актуалізованих ідей філософії прагматизму, звернувши увагу на читача – “зневаженого учасника” процесу пошуку значення художнього твору.

Прагматизм як далекоглядна і прогресивна філософія, яка наголошує на майбутніх наслідках і на важливості змін, завжди комфортно почувався у плюралістичному середовищі, тому відбулось переосмислення і (ре)актуалізація його здобутків у літературознавстві 1960-х рр.

Американська теорія читацького відгуку завдячує багатьом поняттям, ідеям і концепціям Ч.С. Пірса, В. Джеймса і Дж. Дьюї. Окрім Л.М. Розенблатт, прагматизм забезпечив ідейним і понятійним інструментарієм таких американських літературознавців пов’язаних з “читацькими відгуками” як С. Фіш (запозичив у Дж. Дьюї ідею про «спільноту дослідників»,

трансформували її в “інтерпретаційні спільноти” у книзі 1980 р. “Чи є текст у цьому класі? ”), Волтер Бенн Майклз, Стівен Майю та інші.

Хоча прагматизм, перш за все, націлений на практику і всі представники теорії читацького відгуку були науковцями-практиками (викладачами у вузах), теорія не була дискредитованою чи дискримінованою, просто вона перестала бути самодостатньою замкненою сферою “теоретизування заради теоретизування” і стала слугувати конкретним практичним цілям. У неопрагматизмі критична практика вже починає явно домінувати над теорією.

На думку Р. Рорті, теорія літератури є місцем, в якому знаходять спільну мову література і філософія. Теорія читацького відгуку є яскравим прикладом органічного застосування філософії прагматизму до літературознавства.

Література

1. Анісімова Л.В. Транзакційна теорія Л.М. Розенблатт: між текстом і читачем [Електронний ресурс] / Л.В. Анісімова // Синопис: текст, контекст, медіа: електронне фахове видання. – 2013. – №1. Режим доступу: <http://synopsis.kmpu.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/4>.

2. Пригодій С.М. Неопрагматизм філософський та літературознавчий // Літературознавчі студії. — Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології. Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Випуск 35. – С. 511–522.

3. Пригодій С.М. Критика “читацького відгуку” (Reader-Response Criticism) // Пригодій С.М., Горенко О.П. Американський романтизм. Полікритика. – К.: Либідь, 2006. – С. 174-193.

4. Abrams, M.H. Doing Things with Texts / Meyer Howard Abrams. – W.W. Norton and Company Inc., 1991. – 448 p.

5. Against Theory: Literary Studies and the New Pragmatism. (Ed.) W. J. T. Mitchell. – Chicago: University of Chicago Press, 1985. – 152 p.

6. Bernstein, Richard J. The Pragmatic Turn / Richard J. Bernstein. – Polity Press, 2010. – 300 p.

7. Berthoff, Ann E. Democratic Practice, Pragmatic Vistas [Електронний ресурс] / Ann E. Berthoff // *Reader*. – 1988. – № 20. – С. 40-47. Режим доступу: <http://www.hu.mtu.edu/reader/online/20/berthoff20.html>

8. Columbia Dictionary of Modern Literary and Cultural Criticism / J. Childers, G. Hentzi. – N-Y. : Columbia University Press, 1995. – 362 p.
9. Fish S. Truth and Toilets: Pragmatism and the Practices of Life / S. Fish // The Revival of Pragmatism: New Essays on Social Thought, Law, and Culture. – Durham ; London : Duke University Press, 1998. – P. 418–442.
10. Goldstein Ph. Modern American Reading Practices: between aesthetics and history / Ph. Goldstein. – London : Palgrave Macmillan, 2008. – 192 p.
11. Horton R. W. Backgrounds of American literary thought / R. W. Horton, H. W. Edwards. – New Jersey : Prentice-Hall, 1974. – 630 p.
12. Knapp S., Michaels W. B. Against Theory (1982) / S. Knapp, W. B. Michaels // Against Theory: Literary Studies and the New Pragmatism / [ed. by W. J. T. Mitchell]. – Chicago : University of Chicago Press, 1985. – 152 p.
13. Michaels W. B. The Interpreter's Self: Peirce on the Cartesian "Subject" / W. B. Michaels // The Georgia Review. – 1977. – № 31. – P. 383–402.
14. Reader-response criticism: From Formalism to Post-Structuralism / [ed. J. P. Tompkins]. – Baltimore : John Hopkins University Press, 1980. – 275 p.
15. Rhetoric, Sophistry, Pragmatism / [ed. by S. Mailloux]. – Cambridge University Press, 1995. – 264 p.
16. Shusterman R. Pragmatist Aesthetics: Living Beauty, Rethinking Art / R. Shusterman. – 2nd ed. – Lanham, MD : Rowman & Littlefield, 2000. – 346 p.
17. Sleeper R. W. The necessity of pragmatism: John Dewey's conception of philosophy / R. W. Sleeper. – New Haven : Yale University Press, 1986. – XII. – 236 p.
18. The Revival of Pragmatism: New Essays on Social Thought, Law, and Culture / [ed. M. Dickstein]. – Durham ; London : Duke University Press, 1998. – 464 p.

Анотація

У статті досліджено вплив філософії прагматизму на літературознавство США, зокрема на літературні теорії двох відомих представників теорії читацького відгуку – Луїзи Мішель Розенблатт і Стенлі Фіша. Доведено, що теорія читацького відгуку є яскравим прикладом органічного застосування філософії прагматизму до літературознавства.

Ключові слова: прагматизм, неопрагматизм, теорія читацького відгуку, транзакційна теорія Л. М. Розенблатт, неопрагматизм С. Фіша.

Анотация

В статье изучено степень влияния философии прагматизма на литературоведение США, в частности на литературные теории двух известных представителей теории читательской реакции – Луизы Мишель Розенблатт и Стэнли Фиша. Доказано, что теория читательской реакции является ярким примером органичного использования философии прагматизма в литературоведении.

Ключевые слова: прагматизм, неопрагматизм, теория читательской реакции, транзакционная теория Л. М. Розенблатт, неопрагматизм С. Фиша.

Summary

The article deals with the defining the influences of philosophy of pragmatism to the literary criticism in the USA, particularly, to the literary theories of Louise M. Rosenblatt and Stanley Fish, the proponents of Reader-Response theory. Reader-Response theory is proved to be a bright example of application the philosophy of pragmatism to the literary criticism.

Keywords: Pragmatism, Neopragmatism, Reader-response theory, transactional theory of Louise M. Rosenblatt.